

Dr. MARINKO UČUR
Pravni fakultet sveučilišta
"Vladimir Bakarić"
Rijeka

Promet i propisi
Prethodno priopćenje
UDK:349.2:338.48
Primljeno: 11.06.1989.
Prihvaćeno: 12.12.1989.

RADNO-PRAVNI ASPEKT SEZONSKIH POSLOVA U SAOBRAĆAJU I TURIZMU

SAŽETAK

Autor razrađuje veoma aktuelnu problematiku sezonskog zapošljavanja u turizmu sa stanovišta zakonskih odredaba i pravne prakse, a uz ovo i istu problematiku i u pojedinim saobraćajnim granama, vezanim uz turizam. Ističe delikatnost ovog fenomena, gdje treba uskladiti interese poslodavca s interesima i sigurnošću sezonskih radnika u turizmu i saobraćaju.

1. UVOD

U organizacijama udruženog rada u saobraćajnom sistemu radi veliki broj radnika obavljajući različite radne operacije u različitim uvjetima rada i sa naglašenim karakteristikama koje ih izdvajaju od drugih. Određeni broj tih radnika direktno je vezan na djelatnosti drugih organizacija a i organizacija domaćeg i inozemnog turizma. Kadrovi u saobraćajnim organizacijama u toj sprezi moraju pored općih posjedovati i posebne uvjete za rad na poslovima i zadacima koji su vrlo heterogeni, složeni i koji zahtijevaju stalne inovacije znanja i korištenje stečenih iskustava i sposobnosti. Bez toga stvaraju se smetnje i "uska grla" koja koče razvoj i jedne i druge djelatnosti. Tržište i njegove zakonitosti traže stalne aktivnosti, rizike i promjene.

Na temelju raspoloživih podataka o organiziranosti, konkurentnosti i kadrovima kako u prometnim tako i u turističkim organizacijama, daje se osvrt na neka pitanja i odnose koji se javljaju u vrijeme sezone, u pogledu radnopravnog statusa radnika koji vrše određene aktivnosti u tim organizacijama.

Opće napomene o suradnji saobraćaja i turizma, u ulozi saobraćaja za realizaciju programa i planova turističkih organizacija i međusobna uvjetovanost i potražnje u narastanju potreba s jedne i s druge strane mogućnost njihovog zadovoljavanja, traže konkretizaciju u svakoj dionici. Te konkretizacije nema ako se ne izučavaju, analiziraju, ocjenjuju, realiziraju i unapređuju veze: željeznički saobraćaj i turizam, cestovni i zračni saobraćaj i turizam, brodarstvo i turizam, PTT-saobraćaj i turizam i obratno.

Procjenjuje se da u Jugoslaviji godišnje oko 400 tisuća radnika zasnjuje radni odnos u "društvenom sektoru" na određeno vrijeme, u sezonskom obavljanju poslova. U nekim djelatnostima odnos stalnih radnika prema sezonskim radnicima je 40:60. Tu su i sezonski poslovi u turizmu i saobraćaju, bez obzira što ih ima i u ugostiteljstvu, poljoprivredi, šumarstvu, građevinarstvu i drugim¹.

Valja računati i na sve veći interes i mogućnost da se u okviru ovog javi sve veći broj pojedinaca, ali i organizacija u svim oblicima koje dozvoljavaju propisi. Tu se prvenstveno misli na rješenja koja su utvrđena u amandmanima na Ustav SFRJ i Zakonu o poduzećima. Naime, prema amandmanu XI. "radnici slobodno odlučuju o oblicima samoupravnog i radnog organiziranja i oblicima udruživanja, povezivanja i suradnje organizacije udruženog rada, interesima koje u njima ostvaruju i opsegu udruživanja svojega rada i društvenih sredstava.", a prema amandmanu XV. "strana osoba može ulagati sredstva u organizaciju udruženog rada, banku ili drugu financijsku organizaciju,

zadrugu i druge oblike suradnje i zajedničkog poslovanja. Strana osoba može zajedno s domaćim osobama osnovati mješovito poduzeće, banku ili drugu financijsku organizaciju, ugovornu organizaciju udruženog rada, a može osnovati i vlastito poduzeće". I dalje, prema amandmanu XIX. radni ljudi i građani međusobno ili s radom radnika "u udruženom radu, slobodno udružuju svoj rad i sredstva odnosno samo rad ili samo sredstva u zadrugu ili druge oblike udruživanja", a u amandmanu XXI. "Radnim ljudima zajamčuje se pravo da samostalno obavljaju djelatnosti osobnim radom odnosno osobnim radom i sredstvima u vlasništvu građana".²

U turističkim i saobraćajnim organizacijama potreba za sezonskim radom se povećava zavisno od proširivanja kapaciteta koji posluju sezonski. Te organizacije najčešće rade u neprekidnom godišnjem poslovanju, ali jedan dio zasniva se na sezonskom poslovanju. To su sezonske organizacije ili njihovi dijelovi.

U cilju adekvatnije i što potpunije obrade teme u ovom dijelu se pokušavaju izvršiti određena pojmovna ograničenja:

- Organizacije čija se ekonomika zasniva na sezonskom poslovanju (u kojima se ne radi čitavu godinu niti neprekidno) a proizvodnja roba i usluga, a na toj osnovi i ukupna zaposlenost, zavisu od trajanja sezone, su sezonske ili organizacije sa sezonskom djelatnošću;³
- Sezonski radnici su ona lica koja su u radnom odnosu na određeno vrijeme (uvijek kraće od kalendarske godine) ili koja na temelju ugovora o zapošljavanju obavljaju poslove i radne zadatke koji se redovito pojavljuju u određeno doba godine jer se jedino ili najbolje tada mogu izvršiti, prvenstveno u organizacijama sa sezonskom djelatnošću ali i drugima;⁴
- Sezona je dio godine u direktnoj ovisnosti od prirodnih i klimatskih uvjeta kao vanjskih činioca na koje se ne može ili može neznatno utjecati;
- Sezonski poslovi smatraju se svi oni poslovi koji se u okviru djelatnosti radne organizacije obavljaju u određeno godišnje doba. Sezonski poslovi iste vrste obavljaju se uvijek u isto doba godine. Svaki sezonski rad jeste privremen odnosno povremen u užem smislu. Sezonske poslove radnici obavljaju u režimu: radnog odnosa na određeno vrijeme, zatim po ugovoru o djelu ili se zapošljavaju kao nadničari obavljajući poslove "privatno". Radno-pravni i socijalno-pravni položaj ovih kategorija radnika, prema navedenom režimu, je različit.

U turizmu i saobraćaju, kao i u drugim djelatnostima gdje ima sezonskog rada izražene su specifičnosti: u uvjetima rada, korištenju radnog vremena, produktivnosti, kategorijama radnika koje zapošljavaju, specifičnosti zaštite na radu, odnosa radnika prema radu i drugim elementima koji se u njima izrazitiije pojavljuju (raspored radnika, obrazovanje i usavršavanje, smještaj i ishrana i dr.). Posebno ističemo radno vrijeme kao izrazito specifičnu kategoriju i bitan element sezonskog rada i radnog odnosa sezonskih radnika (specifičnosti u rasporedu, rad noću, u smjena-

Promet i propisi
 o priopćenju
 349.2:338.48
 11.06.1989.
 12.12.1989.

TURIZMU

vanja. Strana
 ti mješovito
 agovornu or-
 o poduzeće".
 i međusobno
 idružuju svoj
 u zadruge ili
 ladnim ljudi-
 atnosti osob-
 u vlasništvu

a potreba za
 ja kapaciteta
 : u neprekid-
 a sezonskom
 jelovi.

eme u ovom
 aničenja:

onskom pos-
 neprekidno)
 vi i ukupna
 nske ili orga-

m odnosu na
 ke godine) ili
 /ljaju poslove
 u određeno
 nogu izvršiti,
 i djelatnošću

d prirodnih i
 e se ne može

ji se u okviru
 određeno go-
 jaju se uvijek
 e privremen
 poslove rad-
 redeno vrije-
 šljavaju kao
 idno-pravni i
 lnika, prema

nostima gdje
 jetima rada,
 jama radnika
 rosa radnika
 izitije pojavl-
 e, smještaj
 i zrazito speci-
 dnog odnosa
 fu, u smjena-

ma, preraspodjela radnog vremena, plaćanje rada dužeg od punog radnog vremena itd.).

Rad i radni odnosi radnika u turizmu i saobraćaju spadaju u tzv. specifične radne odnose. Tako za radne odnose radnika u saobraćaju kažemo da su uređeni brojnim propisima: neposredno i posredno, domaćim i međunarodnim (ponekad je tih propisa i pretjerano mnogo te oni onemogućavaju da se subjekti tih odnosa slobodnije ponašaju u izvršavanju radnih obaveza i ostvarivanju prava iz tog rada). To se prvenstveno odnosi na uvjete i način zasnivanja radnog odnosa, raspored na određene poslove i radne zadatke, radno vrijeme, organizaciju odmora i dopusta, radnu subordinaciju, zaštitu na radu, obrazovanje i usavršavanje i drugo. Poseban pečat specifičnosti tih radnih odnosa daju veoma složeni tehnološki procesi u velikim saobraćajnim sistemima. Njih karakteriziraju i: profesionalnost, posebna zaštita na radu, posebna zdravstvena sposobnost i brojna javnopravna obilježja, česte povrede na radu, teži uvjeti rada, profesionalne bolesti i "uvećani staž".

Turizam i ugostiteljstvo je sektor najdinamičnije evolucije, pred kojim se ostvaruju neslućene perspektive razvoja. Ne samo da će razvijati sebe, turizam i ugostiteljstvo razvijat će i druge djelatnosti: poljoprivredu, trgovinu, saobraćaj i druge, a uz to doprinose i znatnijem kulturnom razvoju. Ove djelatnosti zapošljavaju veliki broj sezonskih radnika. Specifičnosti radnih odnosa u ovim djelatnostima vezane su za "nestalnost" sezone, pripremu radnika za posao, česte fluktuacije, neadekvatnu kvalifikacionu strukturu, problem nagrađivanja i drugo.

Kvalifikaciona struktura u turizmu i ugostiteljstvu ne zadovoljava što nepovoljno utječe na razvoj društveno-ekonomskih odnosa, nivo poslovnosti, stupanj organiziranosti i kvalitet usluga.

2. ZAKONODAVNA RJEŠENJA I OGRANIČENJA

Radno zakonodavstvo ima malo odredbi o sezonskom radu, a i ova koja postoje su od neznatne koristi za naglašenu specifičnost rada u radnom odnosu na određeno vrijeme za obavljanje sezonskih poslova. Uvedeno je pravo na prvenstvo u zapošljavanju u "narednoj" sezoni onih radnika koji su radili u "prethodnoj" sezoni, priznato je pravo na godišnji odmor nakon nekoliko mjeseci sezonskog rada i prava na povoljnije uvjete u ostvarivanju materijalnog i drugog osiguranja za vrijeme nezaposlenosti. U načelu, radnici u radnom odnosu na određeno vrijeme izjednačeni su u pravima, obavezama i odgovornostima s radnicima u radnom odnosu na neodređeno vrijeme. Pobošljavaju se uvjeti smještaja, ishrane, života i rada sezonskih radnika. Uvode se tzv. "dvojni zanimanja".

Sve češći su zahtjevi i od radnika i od organizacija, a i od samoupravnih interesnih zajednica za zapošljavanje da se potpuno i konkretnije reguliraju i realiziraju neka prava radnika što rade u sezoni kao npr: ograničenje trajanja radnog odnosa na određeno vrijeme za obavljanje sezonskih poslova i njegov utjecaj na prava tih radnika, primjena svih oblika zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja na radnike nakon što im prestane radni odnos, kako i pod kojim uvjetima radnicima kojima prestane radni odnos po završetku sezone vrijeme dok ne rade "između" dvije sezone računati (priznati) u mirovinski staž i dr.

Radni odnos radnika koji obavljaju poslove u sezoni u organizacijama turizma i saobraćaja već od "momenta" njegova zasnivanja nosi obilježje "privremenosti". Njihov rad ima vrlo specifične uvjete i obilježja: višekratni dnevni početak i završetak rada, produženi rad, rad praznicima, u toku cijelog tjedna, neprekidan kontakt s ljudima, a često zadaci u vlazi, stajanjem, na visokoj temperaturi i dr. Mladi su manje motivirani za navedena zanimanja. Oni koji zasnivaju radni odnos u sezoni na određeno vrijeme ne postaju stalni sastav kadrova. Među njima brojni su oni bez "profesionalne orijentacije" tzv. "šetači" kroz organizaciju.

Radni odnos ovih radnika zasniva se s punim radnim vremenom, s polovinom punog radnog vremena ili manje od polovice punog radnog vremena. Napredovanje u toku rada, stalnost zaposlenja, prestanak radnog odnosa, pravo na stručno obrazovanje i osposobljavanje, dokazivanje radne, stručne i druge sposobnosti, odlučivanje o uvjetima i rezultatima rada koji određuju materijalni i društveni položaj čovjeka na osnovi jednakih prava i odgovornosti, upravljanje radom i sredstvima, veza s cjelokupnošću odnosa društvene reprodukcije, uređivanje radnih odnosa, dokidanje brojnih odnosa u slobodnoj i neposrednoj razmjeni rada, određeni su i ograničeni prirodom posla, trajanjem zone i privremenosti tog radnog odnosa, a često i propisima.

Trajanje radnog odnosa na određeno vrijeme riješeno je republičkim odnosno pokrajinskim zakonima o radnim odnosima, različito: od toga da nadležni organ u organizaciji donosi plan kojim se utvrđuju potrebe i broj radnika za obavljanje sezonskih poslova, a da se samoupravnim općim aktom utvrđuje vrsta i trajanje sezonskih poslova prema prirodi djelatnosti; da rad ne traje više od šest, pa osam, pa devet mjeseci, u kalendarskoj godini, jer se u protivnom ima smatrati da je radni odnos zasnovan na neodređeno vrijeme; o prednosti "sezonskog" radnika u zapošljavanju; o preračunavanju radnog vremena u "radni staž" i druga.⁵

Proširivanjem materijalne osnove rada u organizacijama turizma i saobraćaja problem radnika za obavljanje poslova i zadataka u tim organizacijama zaoštrio se do kritične točke, "jer stalnost radnog odnosa" i veća socijalna sigurnost preči su od čekanja radnog odnosa u "zanimanju i profesiji" za koju se radnik školovao. Sezonski su radnici potencijalno nezaposleni radnici. Na njima se ne smije štedjeti, jer je nezaposleni radnik najugroženija kategorija stanovništva.

Moguća rješenja su i u "dvojnem" radnom odnosu, odnosno u zasnivanju radnog odnosa u dvije ili više organizacija. Ovakav radni odnos mogao bi se temeljiti na sporazumu dviju ili više organizacija u turizmu i saobraćaju. Ovim sporazumom utvrđivala bi se sva bitna pitanja prava, obveza i odgovornosti radnika (rad u sezoni, promjena radnog mjesta, računanje fonda radnog vremena). Ovim se postiže i skraćivanje roka tzv. "prekida rada" koji se ne smatra prekidom radnog odnosa ako traje do 30 odnosno 60 dana.⁶ U interesu "stalnosti" zaposlenja upućuje se i na druge mogućnosti "kretanja" radnika u radnom odnosu: "upućivanje radnika u drugu organizaciju", "preuzimanje radnika", "zamjena radnika" i druge oblike raspoređivanja radnika. To će dati novi sadržaj udruživanju rada i sredstava u različitim oblicima udruživanja, turističkih i saobraćajnih organizacija, a onih sa sezonskom djelatnošću naročito.

Drugu grupu propisa koji direktno utječu na rad i radne odnose u ovim djelatnostima čine propisi koji se odnose na pojedine saobraćajne grane, kao i na turizam.

- a) U željezničkom prometu, radnik na poslovima vezanim za sigurnost željezničkog prometa mora imati navršenih osamnaest godina i posebnu zdravstvenu sposobnost, kao i stručnu osposobljenost za obavljanje poslova, periodično provjeravanje posebne zdravstvene sposobnosti, stručne osposobljenosti i obavezno stručno podučavanje, neuživanje alkohola, opojnih droga ili psihoaktivnih lijekova, poseban postupak imenovanja i razrješenja od dužnosti radnika s posebnim ovlaštenjima i odgovornostima te drugih radnika odgovornih za sigurnost željezničkog prometa; fizička i psihička sposobnost željezničkih radnika da sigurno i uredno obavljaju radne obveze.⁷

Veoma su izražene razlike u uređivanju položaja zaposlenih na željeznici: djelatnost nosi obilježje javnog interesa (zbog sigurnosti ljudi, imovine, prometa) i javnopravno značenje (posjedovanje potrebnih kvalifikacija radnika); utvrđena je zakonska regulativa o školskoj spremi i zaštiti na radu, raspodjeli radnog vremena, dnevnih i tjednih odmora, preventivna zdravstvena zaštita i specifična disciplinska i materijalna odgovornost.⁸

Bez obzira da li radio na određeno ili na neodređeno vrijeme, u sezoni ili izvan sezone, radnik mora ispunjavati uvjete za zasnivanje radnog odnosa, za njegovo trajanje sve do prestanka.

- b) *U cestovnom prometu* zakonom se propisuje tko ima pravo na upravljanje vozilom određene kategorije. Uz položen vozački ispit neophodna je i vještina upravljanja vozilom i poznavanje sigurnosno-prometnih i privredno prometnih propisa. Prijevoznik (OUR koja obavlja javni prijevoz, odnosno OUR ili druga društveno-pravna osoba koja obavlja prijevoz za vlastite potrebe) dužna je samoupravnim općim aktom utvrditi broj članova posade motornog vozila i propisati uvjete za obavljanje njihovih poslova, što mora biti dokumentirano u vozilu. Prije zasnivanja radnog odnosa provjerava se stručna osposobljenost, a zatim i u toku trajanja radnog odnosa. Način i rokove utvrđuje prijevoznik samoupravnim općim aktom i o tome vodi evidenciju. Prema međunarodnim propisima: vozač mora imati najmanje 21 godinu, mora biti ozbiljan, dostojan povjerenja, iskusan i kvalificiran, mora mu biti osiguran dnevni odmor nakon određenog broja sati upravljanja vozilom; određen je minimalni broj posade te ostala pitanja bitna za sigurnost posade (ljudi i imovine), te saobraćaja uopće. U međunarodnom cestovnom saobraćaju vozač mora imati i međunarodnu vozačku dozvolu. Sigurnosne funkcije vozača spadaju u sferu njegovih osobnih prava i dužnosti.⁹
- c) "Osoba koja spada u zrakoplovno ili ostalo stručno osoblje mora za obavljanje određenih poslova u *zračnoj plovidbi* imati propisanu stručnu spremu, dozvolu za obavljanje određenih stručnih poslova i udovoljavati drugim uvjetima određenim zakonom". To su osobe koje, na temelju dozvole za rad, obavljaju ili osiguravaju "zračnu plovidbu". Letačko osoblje čine: pilot, navigator, letač, aviomehaničar-tehničar letač. Dozvolu za rad, kao dozvolu za obavljanje određenog stručnog posla, izdaje Savezni komitet (sada "sekretarijat") za saobraćaj i veze "poslije provjere stručne sposobnosti osobe koja je podnijela zahtjev za izdavanje odnosno produljenje važenja dozvole za rad".¹⁰
- d) Radni odnosi *pomoraca* prožeti su brojnim specifičnostima: javnopravno značenje stručnih kvalifikacija, profesija, dozvola za ukrcaje, pomorska knjižica, specifičnost ostvarivanja prava na samoupravljanje, osobni dohodak, smještaj i prehrana, subordinacija rada na brodu.

Kao član posade broda unutrašnje plovidbe može se ukrcati samo osoba koja ima brodarsku knjižicu ili dozvolu za ukrcaje.

Pomorcem se smatra osoba čija je profesija služba na brodu u jednom od pomorskih zvanja, odnosno svaka osoba koja je uvedena u popis brodske posade, bez obzira da li na brodu vrši neku službu koja se eventualno izravno ne odnosi na plovidbu i koja bi takve poslove mogla vršiti i na kopnu. Radni odnosi pomoraca uređeni su jednako bez obzira na različitost službi koje oni obavljaju (služba palube, stroja, opća ili zdravstvena).¹¹

Posebni uvjeti za rad na brodu su: da radnik nije mladi od 18 godina, da ima valjanu liječničku svjedodžbu o zdravstvenoj sposobnosti za određenu službu na brodu izdanu od nadležne zdravstvene ustanove, da ima valjanu pomorsku knjižicu i vizu. Za ove radnike obavljaju se prethodni i periodični liječnički pregledi. Član posade broda jugoslavenske mornarice može biti osoba koja je stekla odgovarajuće zvanje i koja za obavljanje poslova tog zvanja na brodu ima odgovarajuće ovlaštenje. Zvanja se stječu polaganjem odgovarajućeg ispita za određeno zvanje.

Tehnološko jedinstvo *poštanskog, telegrafskog i telefonskog sistema* ostvaruje se jedinstvenim propisima o organizaciji PTT-saobraćaja, ali i potrebom jedinstvenih propisa o radnim odnosima radnika koji sudjeluju u vršenju tog saobraćaja. Time se javlja potreba i zadatak da se utvrde jedinstveni poslovi i radni zadaci i stručne kvalifikacije kojima radnici moraju udovoljavati:

kvalifikaciona struktura (zbog pojava sve novijih tehnologija), znanje stranih jezika, kultura usluživanja i dr. Fluktuacija u PTT-saobraćaju ne predstavlja problem.

Najveći broj poslova realizira se u neprekidnom godišnjem poslovanju. Organizacija rada odvija se u jednoj, dvije, a često i u trećoj smjeni s neprekidnim procesom. Pojedini radnici rukuju sredstvima velikih vrijednosti, a mogu utjecati na vrlo visoke troškove. Na pojedinim radnim mjestima radi se izrazito efektivno, a u drugom periodu gotovo se "samo dežura". U sezoni je dosta poslova koji zahtijevaju dobru fizičku sposobnost, odnosno umnu koncentraciju i snalazljivost, a određeni radnici i pismonoše neredovito koriste odmore. Prevladava posebni režim odmora (dnevnog, tjednog, godišnjeg). Napredak i način obavljanja poslova i radnih zadataka uz napredak tehničkih i tehnoloških dostignuća iziskuje permanentno obrazovanje PTT-radnika. Sve se to još potencira u sezoni.

3. KONVERGENCIJA I KORELACIJA POSLOVA I ZADATAKA U TURIZMU I SAOBRAĆAJU SEZONSKOG KARAKTERA

Već je istaknuto da se razne radne operacije na brojnim poslovima i zadacima u djelatnosti sezonskog turizma i saobraćaja odvijaju u takvim vezama i odnosima da ih je teško odvajati, međusobno se usmjeravaju, uzajamno ovise i povezuju u cjelinu bez koje bi djelatnost jednih ili drugih ostale okrnjene. Uostalom, to se i do sada pokazalo, jer je saobraćaj presudno utjecao na razvoj turizma, a ovaj ga je zahtijevao i dopunjavao.¹²

U vrijeme sezone turizam zahtijeva od saobraćaja prijevoz turista i roba vezanih za turističke tokove i visoku kvalitetu izvršenih usluga. Cestovni i zračni saobraćaj doprinose razvoju turizma naročito, a brojni prigovori uglavnom su upućeni na nekvalitetu pojedinih saobraćajnih usluga ili nekoordiniranost turističkih i saobraćajnih organizacija. Turistički promet raste, a naročito u turističkim mjestima uz Jadran. Suvremeni turizam zahtijeva suvremeni promet (prometnu mrežu, sredstva u saobraćaju i dr.).

Turizam zadovoljava potrebe putovanja i upoznavanja novih krajeva, kretanja ljudi radi odmora i rekreacije. To može da prati ili da ograničava saobraćaj (cestovni, zračni, pomorski, željeznički, PTT-mreža). Izgradnja i rekonstrukcija prometnica, širenje aerodromskih kapaciteta i željezničke mreže uz stalno jačanje PTT-mreže i drugog direktno bi utjecalo na "odabir" turista i kvalitet turističke usluge. Saobraćaj, a pogotovo cestovni, zahtijeva servise na cestama, parkirališta, signalizaciju, pomoć i druge usluge turistima. Usluge turizma i saobraćaja vrše se istovremeno, a u sezoni naročito pojačano. U određenom broju organizacija naglašava se organizacija izleta, usluge prijevoza turista i PTT-usluge, kao tzv. "izvanpasijske usluge".

To seže sve dotle da se kaže "turizam je raznovrsna djelatnost koja se sastoji od raznih privrednih i neprivrednih aktivnosti, a koje sve skupa sudjeluju u zadovoljavanju potreba domaćih i inozemnih turista. Sagledavajući turizam kao kompleksnu pojavu, možemo ga promatrati u užem i širem značenju. U okviru užeg značenja turizam čine privredne djelatnosti: ugostiteljstvo, saobraćaj, trgovina, zanatstvo, turističke i putničke agencije, komunalne djelatnosti te druge privredne djelatnosti kojih proizvodi sudjeluju u turističkoj ponudi. Turizam u širem smislu još obuhvaća kulturno-umjetničke, zdravstvene, sportske i druge aktivnosti, te razne turističke organizacije i organe koji sudjeluju u formiranju turističke ponude".¹³

Radnici turizma i saobraćaja treba da zadovolje brojne potrebe "kupaca-turista", kao nosilaca turističkih potreba. U strukturi turističke potrošnje najznačajniji je udio ugostiteljstva i saobraćaja.

Tablica 1. Ukupno zaposleni radnici u turističkoj privredi Istre – po kvalifikacionoj strukturi

Godina	Ukupno zaposleni	struktura u % ukupno zaposlenih = 100						
		VSS	VŠS	SSS	VKV	KV	PKV	NKV
1960.	100	0,2	0,4	8,8	1,5	16,6	16,4	56,0
1970.	100	0,6	1,5	6,9	1,9	22,5	12,9	53,6
1980.	100	0,9	2,0	8,6	4,2	28,0	11,9	44,4
1987.	100	1,5	2,5	10,0	4,0	30,0	9,0	43,0

Izvor: Tabela sačinjena na osnovi podataka statističkih godišnjaka i knjige "Turizam i kadrovi", dr. V. Jurcan, Pula 1988.

4. KADROVI I RADNI ODNOS U SEZONI

Kadrovi su subjektivna i najbitnija komponenta proizvodnih snaga. Živi rad, znanja i sposobnosti radnika u turizmu i saobraćaju dio su proizvodnog rada u procesu "turističkog i saobraćajnog privređivanja".

Prvi zahtjev jeste za obrazovanim, kulturnim, stručnim radnicima sa izrazitim ljudskim kvalitetama u uvjetima socijalističkih društvenih odnosa u Jugoslaviji. Radnici u turizmu i saobraćaju, a pogotovo tamo gdje su veze čvršće a radne operacije "tehnoški" nerazdvojne, pored općih karakteristika moraju posjedovati i brojne druge specifične koje determinira djelatnost i sezonski rad. Ovdje je bitan faktor živi rad.

Svakodnevna aktivnost radnika u ovim djelatnostima manifestira se u zadovoljavanju potreba velikog broja "potrošača", komuniciranje na poznatim svjetskim jezicima, sa ljudima "korisnicima usluga" različitog nivoa obrazovanja, životnih i kulturnih navika, uz naglašenu dozu adaptivnosti (organizaciji, radnom mjestu, konkretnom poslu i konkretnom gostu), a uz to i izvanredne fizičke i psihičke osobine zbog danonoćnog rada, neredovite ishrane, malo sna i čestog mijenjanja okoline u kojoj se radne obaveze izvršavaju.

Bez kadrova u turizmu i saobraćaju nije moguće realizirati ambiciozne programe i planove u tim djelatnostima. Jedino solidni kadrovi mogu racionalno i konkretno poslovati i iskoristiti brojne objektivne prednosti turizma u nas.

Ove djelatnosti ne trpe improvizacije, neobrazovanost, nizak stepen kulture u radu.

Zahtjevi su:

- adekvatna organizacija i realizacija kadrovskih funkcija,
- usklađivanje radnih uvjeta i sposobnosti sa materijalnom osnovom turizma i saobraćaja,
- usklađivanje obrazovanja sa potrebama,
- adekvatnije vrednovanje stručnog rada,
- organizacija radnog dana, radnog tjedna, bolja preraspodjela radnog vremena,
- stimuliranje radnika, povećanje njihovog ugleda,
- uvođenje novih momenata u pružanju usluga i zadovoljavanju potreba sve izbirljivijeg gosta,

- stalno upoznavanje radnika iz jedne organizacije i jedne djelatnosti sa radnicima u drugim organizacijama i djelatnostima, njihovim poslovima, međusobnoj povezanosti i kvalitativnim i kvantitativnim pokazateljima tih odnosa,
- znanje stranih jezika, kulture drugih naroda, njihovog sistema i historijskog razvitka,
- obučenosť za korištenje i rad sa novim tehničkim sredstvima,
- uporedno mijenjanje materijalne osnove i kvalifikacione strukture, u korist kvalificiranih radnika (od V° do VII° pa i VIII°),
- adekvatnija stimulacija radnika, dokidanje privremenosti zaposlenja, veća sigurnost radnika izvan sezone, praćenje i zadovoljavanje njihovih ličnih i porodičnih interesa,
- permanentna edukacija i stjecanje stvarnih znanja, kulture rada, radnih navika i osjećaja odgovornosti za rad u specifičnim organizacijama i djelatnostima,
- podizanje nivoa pružanja usluga u turizmu i saobraćaju,
- dugoročno "formiranje" kadrova,
- organizirani način osiguravanja radnika za sezonski rad u turizmu i saobraćaju,
- povećanje kvaliteta smještaja, prehrane i zadovoljavanja drugih osnovnih životnih potreba radnika u sezoni,
- adekvatno nagrađivanje, zaštita na radu i dr.

1. Radni odnos sezonskih radnika u turizmu i saobraćaju jeste radni odnos zasnovan u želji da se obavi određeni rad

Tablica 2. Udio sezonski zaposlenih radnika u ukupnom broju zaposlenih u turizmu Istre

Godina	Ukupno zaposleni	u %
		Sezonski zaposleni
1960.	100	29,1
1970.	100	47,5
1980.	100	41,3
1987.	100	41,0

Izvor: Tabela sačinjena na osnovi podataka statističkih godišnjaka i knjige "Turizam i kadrovi", dr. V. Jurcan, Pula 1988.

Tablica 3. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u djelatnostima prometa i veza 1985.g.

Općina	u %							
	VSS	VŠS	SSS	NSS	NKV	KV	PKV	NIK
Buje	2,3	2,7	18,2	7,8	10,6	50,8	0,5	7,1
Labin	1,6	1,7	14,3	8,4	7,1	52,3	1,1	13,5
Poreč	–	1,3	21,0	16,2	13,8	34,9	2,9	9,9
Pula	3,3	8,6	25,6	6,6	9,9	29,7	5,4	11,0
Rovinj	0,5	0,5	29,6	7,5	18,3	32,9	–	10,8

- samo u određeno vrijeme, nakon čega prestaje radni odnos radniku koji je taj rad obavio;
2. Rad na određeno vrijeme može biti s punim ili sa skraćenim radnim vremenom, jednokratno i do dvanaest (pa i štrnaest sati), dvokratno, višekratno, u smjenama, noću u preraspodjeli – i to sve prilagođeno neujednačenosti intenziteta poslova;
 3. Veliki broj sezonskih radnika ne koristi dnevni i tjedni odmor, a njegova “zamjena” izvan sezone je neadekvatna i devalvirana;
 4. U određenom broju organizacija uvedena je preraspodjela vremena, s pravom radnika na izbor da li će im se sati rada duže od punog radnog vremena plaćati kao prekovremeni rad ili će im se “preračunati” u radni staž;
 5. Specifično je korištenje dnevnog, tjednog i godišnjeg odmora, odmora za vrijeme državnih praznika;
 6. Sezonski radnik se prema zahtjevu radnog procesa može rasporediti na sve poslove i radne zadatke koji odgovaraju stručnim i drugim njegovim radnim sposobnostima, u režimu radnog odnosa na određeno vrijeme;
 7. Bez obzira na kratko trajanje radnog odnosa na svakog radnika moraju se primijeniti propisane mjere zaštite na radu, a on je dužan da se pridržava tih mjera (za siguran rad, ekonomsku i socijalnu zaštitu te posebna zaštita žena, omladine i invalida). U sezonskoj djelatnosti teško se može postaviti relacija između rada, slobodnog vremena i odmora. Intenzitet rada je iscrpljujući. Ne poštivaju se zabrane rasporeda na naročito teške poslove, jer je veći dio sezonskih poslova težak;
 8. Osobni dohodak sezonskog radnika nije dovoljan za sve potrebe u kalendarskoj godini, jer za vrijeme trajanja sezonskog rada ne može toliko zaraditi da bi bio siguran za ono razdoblje kad je izvan radnog odnosa. Posebnu pažnju zahtijeva uređivanje onih prava koja nisu zakonom uređena, naknada za odvojeni život, terenski rad, naknade za uštede, inovacije i dr.;
 9. Radne obaveze i odgovornosti sezonskih radnika nose pečat djelatnosti. Sezonski rad izgrađuje specifične radne navike. Ove se izvan sezone ne mogu “akumulirati” da bi se u sezoni aktivirale samo nekoliko mjeseci;
 10. Sezonskom radniku prestaje radni odnos svake sezone, a nekim radnicima i nekoliko puta u sezoni. Radni odnos zasnovan na određeno vrijeme za obavljanje sezonskih poslova može prestati po svim osnovama po kojima može prestati radni odnos zasnovan na neodređeno vrijeme;
 11. Prava sezonskih radnika zaštićena su jednako kao i prava radnika u radnom odnosu na neodređeno vrijeme. Međutim, specifičnosti u postupku ostvarivanja i zaštite prava javljaju se već prilikom zasnivanja radnog odnosa, kod korištenja odmora i dopusta, raspoređivanja u toku trajanja radnog odnosa, osobnog dohotka, disciplinske i materijalne odgovornosti.

Neosporno je, koliko god naglašavali opću specifičnost radnog odnosa sezonskih radnika, da je ta još specifičnija u djelatnostima turizma i saobraćaja zbog:

- predmeta poslovanja,
- propisa koju uređuju materijalno-financijsko poslovanje,
- zaštite na radu,
- planiranja,
- migracije,
- obrazovanja,
- uključenosti u rad samoupravnih organa i dr.

Sezonski rad i karakter zaposlenosti prisiljava ljude da se orijentiraju na tzv. “dvojna zanimanja”. Osposobljavanje za to je vrlo teško, ide na uštrb stručnosti; drugih kvaliteta; profesionalnosti; uključivanja u organizaciju. Potreban je duži period “uhodavanja i uvođenja u posao”. Na taj način bi se “produžavao”

sezonski rad, a bilo bi moguće da jedan broj radnika zasnuje radni odnos na neodređeno vrijeme (vršenje raznih servisnih usluga, priprema saobraćajnih sredstava, organiziranje parkirališta, popravak sredstava i opreme i dr.). U tom smislu treba to urediti samoupravnim općim aktima uz poštivanje heteronomnih normi o radnom vremenu (npr. željezničkih radnika, posade u cestovnom prometu), zaštiti na radu, mjestu i načinu izvršenja radnih zadataka i drugog.

5. ZAKLJUČAK

Organiziranje privrednih subjekata u turizmu i saobraćaju prema uvjetima tržišta i njihovo poslovanje uz poštivanje tržišnih ekonomskih zakonitosti zahtijevaju kadrove od znanja i sposobnosti, stvarne konkurencije i rizika. Ovome se sada dodaju naglašene specifičnosti njihovog radnopravnog statusa uopće (prava, dužnosti i odgovornosti radnika u saobraćaju, kontrola urednosti i sigurnosti, potreban broj osoblja, posebni zdravstveni uvjeti, ovlaštenja radnika kontrole, periodični pregledi, rad u smjenama, maksimalna solidnost u odnosima, brojna javnopravna ovlaštenja, službena odijela, velika fluktuacija, češće povrede na radu i dr.) a posebno onih u saobraćaju kao djelatnosti od posebnog interesa za društvo. Jednako je i sa radnicima u turizmu.

Kada se naglašenim specifičnostima radnopravnog statusa radnika u turizmu i radnika u saobraćaju dodaju i one koje rad na određeno vrijeme u sezoni čine još specifičnijim, onda se može konstatirati da je teško naći u radnopravnoj teoriji, zakonodavstvu i praksi takvu “simbiozu” pojedinosti i karakteristika koje su od početka do kraja izrazito posebne i specifične.

Nužna su detaljna istraživanja, adekvatniji stručni, naučni i zakonodavni pristup radnim odnosima sezonskih radnika u turizmu i saobraćaju, njihovoj konvergentnosti i korelaciji, jer se u njima prepliću veze i uzajamnost ekonomskih, pravnih, organizacijskih i drugih odnosa, na putu u viši tip društvenih odnosa. Sadržaj i oblik sezonskog radnog odnosa određuju naši društveni odnosi.

Poslovi i radni zadaci koje obavljaju sezonski radnici u turizmu i saobraćaju su veoma brojni, različiti, heterogeni. Obavljaju ih radnici različitih radnih sposobnosti, stručnog obrazovanja, radnih vještina, dobi, spola, uzrasta i dr. Njih određuje i način njihovog zasnivanja, trajanja i prestanak. Zajednički faktor sezonskog zapošljavanja jeste sezona, sezonska potreba. Nužno je pojednostaviti postupak u zasnivju radnog odnosa ovih radnika uz poštivanje heteronomnih i autonomnih propisa i njima utvrđenih uvjeta.

Prošlo je vrijeme jednog zanimanja i “programirane” radne (profesionalne) karijere. Zahtijeva se sigurnost u drugom smislu: lična, porodična i društvena. Sezonski radnik nije drugoređan u toj sigurnosti.

SUMMARY

EMPLOYMENT/LABOUR/LEGAL ASPECT OF SEASON JOBS IN TRANSPORT AND TOURIST INDUSTRY

The paper deals with highly current issues of season jobs in tourist industry from the aspect of legal stipulations and juridical/legal practice, problems experiences in conjunction with the same issues in individual transport segments as related to tourist industry. Delicate aspect of this problem is reiterated, as the interests of the employer should be harmonized with the interests and security requirements of season workers in tourist trade and transport.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Sezonski poslovi su oni koji se, u okviru djelatnosti organizacija udruženog rada ili individualno, obavljaju samo u određeno doba godine. Oni direktno zavise od karaktera djelatnosti, privrednih potreba i klimatskih uslova, pa su zato djelatnosti sezonskog karaktera ograničene na poslovnu sezonu (a ne godinu). U nekim djelatnostima karakteristična su tri razdoblja: razdoblje potpunog mirovanja, razdoblje pune sezone i razdoblje prije, odnosno poslije pune sezone.
2. Amandmani (IX-XLVII) na Ustav SFRJ ("Službeni list SFRJ" broj 70 od 26.XI 1968.); Zakon o poduzećima ("Službeni list SFRJ" broj 77 od 31.XII 1988.); Zakon o stranim ulaganjima ("Službeni list SFRJ" broj 77 od 31.XII 1988.).
3. **N. TINTIĆ**: Radno i socijalno pravo, knjiga prva: Radni odnosi (I), Zagreb 1969., str. 418. "Zakonodavstvo mnogih zemalja utvrđuje i pojam "Sezonsko poduzeće". To je ono koje redovno posluje samo u određeno razdoblje, ili u kome se poslovanje (izuzev rad administracije) obavlja u jednoj ili više sezona u toku godine ..."
4. Sezonski radnik – OUVRIER SAISONNIER, Saisonarbeiter, Saisonal Worker; **M. UČUR**: Radni odnosi sezonskih radnika u Jugoslaviji, dok. dis., Pravni fakultet, Beograd.
5. Vidi: Zakon o radnim odnosima radnika u udruženom radu (Hrvatska) "Narodne novine" 31/1988 – pročišćeni tekst; Zakon o radnim odnosima (Srbija) "Službeni glasnik" 37/86, 46/87, 16/88 i 37/88; Slovenija: Zakon o delovnih razmerih (prečišćeno besedilo) "Uradni list" 24/83, 5/86, 47/86, 18/88, 23/88; Crna Gora: Zakon o radnim odnosima (prečišćeni tekst) "Službeni list" 27/85, 3/86, 11/87, 20/88; Bosna i Hercegovina: Zakon o radnim odnosima (prečišćeni tekst) "Službeni list" 4/84, 40/84, 9/86, 12/87, 5/88 i 25/88 i Makedonija: Zakon na rabotnite odnosi "Službeni vesnik" 45/77, 3/83, 42/85, 19/86, 46/86 i 43/87; Vojvodina: Zakon o radnim odnosima (prečišćeni tekst) "Službeni list" 32/81, 1/82, 18/87, 34/87, 3/88; Kosovo: Zakon o radnim odnosima (prečišćeni tekst) "Službeni list" 24/84, 14/87, 46/87, 15/88, 32/88.
6. Zakoni republika i pokrajina, kao u prethodnoj pozivnoj bilješci.
7. Pravilnik o posebnim zdravstvenim uvjetima kojima moraju udovoljavati željeznički radnici koji neposredno sudjeluju u obavljanju željezničkog prometa, "Službeni list SFRJ" broj 38/1981.
8. Zakon o osnovama sigurnosti u željezničkom prometu (čl. 48, 49, 78 i 79) "Službeni list SFRJ" broj 62/1977.
9. Zakon o prijevozu u cestovnom prometu "Narodne novine" broj 44/1977; Evropski sporazum o radu posade vozila koja vrše međunarodni cestovni prijevoz, Ženeva, 19.1.1962.; Konvencija o cestovnom saobraćaju iz 1949. (Ženeva); **B. JAKAŠA**: Kopneno i zračno saobraćajno pravo, Zagreb, 1969.
10. Zakon o zračnoj plovidbi "Službeni list SFRJ" broj 23/1987.
11. Pomorska enciklopedija, svezak šesti, Radni odnosi pomoraca – opća obilježja, JLZ, Zagreb, 1983. str. 586; Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi SFRJ, "Službeni list SFRJ" 22/1977. Pravilnik o zvanjima i uvjetima za stjecanje zvanja i ovlaštenja članova posade pomorskih brodova trgovačke mornarice SFRJ, "Službeni list SFRJ" 29/1981.
12. **D. ALFIER**: "Ekonomika turizma" u knjizi: Grupa autora: Ekonomika Jugoslavije, Posebni dio, Informator, Zagreb, 1982; **Ž. PAŠALIĆ**: Obalni ili zaobalni autoput u funkciji razvoja jadranskog turizma, u Zborniku "Susreti na dra-

gom kamenu" Turizam na Jadranu i u Istri, Pula 1987., str. 111 i dalje.

13. **M. AĆIMOVIĆ**: Međuzavisnost trgovine i turizma u Istri, Zbornik, kao pod 12. str. 297 i druge.
14. **V. JURCAN**, (prof.dr.), Turizam i kadrovi, Pula, 1988. USIZ za zapošljavanje Pula, i odgovarajuće tabele uz ovaj rad.